

ПОДВОРЧАН Алла Зеновіївна,

старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; просп. Гагаріна, 26, м. Дніпро, 49005, Україна; тел.: +38 0956817831; e-mail: paz_81@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-4767-8578

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА «УРИВОК З ПОЕМИ»)

Анотація. *Метою* статті є розкриття особливостей формування естетичних смаків учнів засобами художнього мовлення. *Матеріалом* дослідження обрано текст твору Євгена Маланюка «Уривок з поеми». *Об'єктом* вивчення є образно-тропеїчні ресурси цієї поезії: епітети, метафори, алюзії, звертання, порівняння, інверсії. *Предмет* дослідження — особливості формування естетичних смаків старшокласників як складової частини їх естетичного виховання цими засобами художнього мовлення. До об'єкта дослідження застосовано культурологічний та ціннісний *підходи, метод* аналізу мовних засобів впливу на процеси формування естетичного смаку підлітків та реалізації ідеальних уявлень у їхню життєву практику. *Результатом* проведеної роботи стало виокремлення образно-тропеїчних засобів художнього поетичного мовлення в аналізованому тексті та визначення особливостей процесу формування за їх допомогою естетичних смаків старшокласників. Зроблено певні *висновки*. Вивчення поетичної спадщини Євгена Маланюка виступає ефективним засобом формування естетичних смаків і загальної морально-естетичної культури учнів, бо включає в себе систему базових духовно-моральних цінностей та ідеалів, утілених у художніх засобах поетичного твору та символічних образах, що відображають світогляд і культуру народу. Вивчення школярами поезії, яка поєднує естетичне з емоційним, розвиває у підлітків почуття любові, співчуття, радості, насолоди життям. Результати дослідження дають змогу оцінити внесок поета в систему образно-тропеїчних ресурсів українського художнього мовлення та їх роль в естетичному вихованні людини.

Ключові слова: естетичний смак, українське поетичне мовлення, образно-тропеїчні художні засоби, естетичне виховання підлітків, Євген Маланюк.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро постає проблема виховання духовно розвиненої молоді. Загальна культура особистості — це фундамент, на якому формується духовно-моральне життя людини. Відчуття насолоди від життя, радість буття — неодмінний елемент самоусвідомлення людини у світі. Розвиток естетичної сфери свідомості впливає на інші почуття та погляди учнів, розвиває емоційну чутливість до всіх явищ життя. Сучасні вчителі перебувають у пошуку ефективності викладання різних навчальних дисциплін, не є винятком і заняття з української літератури. Літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина-патріота України. В умовах розбудови сучасного українського суспільства та вирішення складних проблем економічного, політичного, соціального й культурологічного змісту особливої актуальності набувають питання естетичного виховання особистості з чіткою визначеною громадянською позицією, національно-духовною культурою, ґрунтовними фундаментальними знаннями та навичками збереження й застосування ціннісних морально-правових норм життя, естетики стосунків між людьми. Вивчення художнього твору через усебічний аналіз змістової, жанрової та естетичної специфіки мають наближати учнів до розуміння літератури як виду мистецтва, потужного чинника самоідентифікації та світосприйняття. Актуальність пропонованого дослідження зумовлена потребою визначити особливості формування естетичних смаків учнів засобами художнього мовлення (на матеріалі твору Євгена Маланюка «Уривок з поеми») в новому історичному контексті української художньої літератури шляхом дослідження творчості поета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні питання формування естетичного смаку у школярів вивчають такі науковці: С. Барило, В. Баєвський, Р. Білецький, О. Вербицький, І. Казимирська, О. Куцевол, О. Маленицька, О. Ніколенко, І. Ненька, Н. Півнюк, Ю. Соколова. Однак наукових праць, присвячених дослідженню формування естетичного смаку у школярів саме на матеріалі твору Євгена Маланюка «Уривок з поеми», в україністиці ще не було.

Формулювання завдань дослідження. Метою статті є розкриття особливостей формування естетичних смаків учнів засобами художнього мовлення (на матеріалі твору Євгена Маланюка «Уривок з поеми»). Для виконання мети нами передбачено схарактеризувати поняття «естетичний смак»; проаналізувати особливості формування естетичних смаків старшокласників засобами художнього мовлення та дослідити образно-тропеїчні ресурси поетичної спадщини Євгена Маланюка.

Виклад основного матеріалу. Естетичний смак є необхідною основою для формування художнього смаку, відповідно й сам процес, який триває упродовж життя людини, робить зворотний вплив на естетичну свідомість людини, збагачує її. Тоді під естетичним смаком треба мати на увазі процес тривалого, систематичного, цілеспрямованого процесу розвитку всіх категорій естетичної свідомості, який сприятиме формуванню розвитку особистості в освітньому процесі.

Методологічну основу для створення умов виховання естетично розвиненої особистості визначають такі державні документи: Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Закон України «Про освіту», Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, Концепція національного виховання, а також спадщина видатних українських поетів і письменників.

Важливою умовою виховання естетичного смаку є система естетичного виховання в цілому, орієнтована на формування у школярів естетичних потреб і переконань, естетичного ідеалу, потреби до творчості та естетичної діяльності. Зміст культурологічного та ціннісного підходів, застосованих нами для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження, корелює з відтворюваними у процесі освоєння вихованцями естетичних і ціннісних категорій естетичними і ціннісними відносинами, що відображають емоційне сприйняття естетичних об'єктів. Ці відносини реалізуються в процесі навчання і дають змогу розширити культурні засади навчання різних предметів.

У літературі головним виразником естетики є слово. Тому тільки пізнавши мову, літературу, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, тобто збагатившись духовно, людина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів. Це означає, що сьогодні в системі шкільного навчально-виховного процесу має бути запроваджений ряд ефективних форм і методів для формування естетичних смаків учнів.

У старших класах українську літературу розглядають як єдиний процес у контексті історії розвитку культури. Осмислити літературний твір можна, лише усвідомивши його в контексті культурної епохи, у яку він був створений. Вивчаючи творчість Євгена Маланюка в 11 класі, учні мають ознайомитися з функціонуванням української літератури за кордоном, художньо осмислити ностальгічні мотиви, філософічність поезій автора в контексті історичної та культурної епохи, визначити роль «празької школи» у становленні української поезії ХХ століття, оволодіти критеріями оцінки поетичного твору.

Євгена Маланюка називають «трибуном» української державності, «імператором залізних строг». Стихією поета була боротьба, степи й простори, бо він був сином степів і провів певний час у військових змаганнях, його захоплювала динамічна краса і сила.

Твір «Уривок з поеми» написано 1924 року, коли прийшов час прийняти біль від поразки національно-визвольних змагань і сприйняти його як етап на шляху до впевненої перемоги у майбутньому. У творі Євген Маланюк акцентує увагу на спадкоємності у боротьбі українців за незалежність. Він сам є учасником цієї боротьби, гордий «праправнук січовика». Тому й епіграф діврав відповідний: слова бельгійського поета Еміля Верхарна — «Je suis un fils de cette race...» («Я син своєї раси...»). Основними мотивами громадянської поезії «Уривок з поеми» є такі: спогад поета про запорозьких козаків, минулу славу рідного краю, заклик до пробудження в українців почуття національної свідомості, психології переможця, прославлення історичної пам'яті українського народу, виявлення найкращих рис вдачі українців-козаків; беззаперечна віра в безсмертя й силу українського народу.

Для формування естетичних смаків учнів під час опрацювання поетичного спадку Євгена Маланюка доцільно використати такі методичні форми роботи: евристична бесіда, самостійне читання запропонованих учителем історичних джерел, прослуховування музичних творів, перегляд слайдів, які містять культурологічний матеріал, проблемні запитання, зіставлення творів різних видів мистецтва, написання учнями доповідей та повідомлень, рефератів.

Для опрацювання прочитаного матеріалу використовуємо питання:

- Який епіграф має вірш Є. Маланюка? Поясніть його значення.
- Що є провідним мотивом твору? Поясніть його особливу актуальність у час створення вірша.
- Які риси підкреслено в самохарактеристиці ліричного героя?
- Як автор відтворює плин української історії у вірші?
- Висловіть свою точку зору про висновок поета про майбутнє України. Як Ви вважаєте, цей висновок є песимістичним чи оптимістичним? Чому?

– Вкажіть, назви яких річок згадуються в «Уривку з поеми» Євгена Маланюка? Проведіть дослідження, користуючись мережею Інтернет та іншими довідковими джерелами, про значення цих річок в історії українського народу. Зробіть висновок, яку роль виконують ці назви?

– Які історичні особи згадані в «Уривку з поеми»? Що Вам відомо про них з уроків історії України? Що, на Вашу думку, вони символізують у творі?

Для повноцінного формування естетичного смаку та сприйняття теоретико-літературних понять потрібним є розуміння ролі художньо-виражальних засобів твору, серед яких виокремлюємо такі:

– **Епітети:** «кремезного чумака», «блідий праправнук», «в гучних віках», «державну волю», «дні буденні», «запорозька кров», «міцних поплічників», «отаманів курінних», «п'яний сміх», «скрижавлене обличчя», «залізна голова», «катівської сокири», «дикий вихор», «утевнена рука», «в батуринськiм огні», «свячений ніж», «майбутні діти», «жадний примус», «жадне зло», «херсонський прерій», «херсонський вітер», «козацький Буг», «вербний пух», «послів московських» [3, с. 70]. Ці епітети, завдяки особливій функції в тексті, допомагають учням сформулювати нове значення чи смисловий відтінок слова, бо виділяють характерну рису, визначальну якість певного явища або

предмета, збагачують мову емоційним новим сенсом, додають до тексту певної насиченості та мальовничості.

— **Метафори:** «*я закохавсь в гучних віках*»; «*я волю полюбив державну*»; «*рокоче запорозька кров*»; «*(отамани) уміли кинуть п'яний сміх в скривавлене обличчя — муці*»; «*(залізна голова) жбурляла в чернь слова*»; «*я там весен вербний пух і дух землі з дитинства нюхав*»; «*і з серця кров'ю крикнув Гонта*» [3, с. 70]. За допомогою цього художнього засобу — метафор — поезія є емоційнішою, впливовішою для старшокласника-читача, спонукає замислитися над актуальними питаннями минулого і сьогодення, сприяє ствердженню певних світоглядних орієнтирів громадян.

— **Алюзія:** «*І рідним був одразу клич: — Вставайте! Кайдани порвіте!*» (Т. Шевченко «Заповіт»). Така алюзія органічно пов'язана з першоджерелом, де зафіксована її поява. Як стилістичний прийом у цьому поетичному тексті вона допомагає учням гранично стисло вказати на відомий критичний вислів, оскільки він асоціативно виокремлює важливу думку даного контексту.

— **Звертання:** «*Даремно, вороже, радій*»; «*народ мій — в гураган подій жбурне тобою ще, невірний!*» [3, с. 70]. У поетичних текстах звертання-прикметники найчастіше передають експресивно-оцінне значення. Звертання вступає і як засіб створення стилістичних фігур «мовних зворотів, орієнтованих на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності вислову» [1, с. 175].

— **Порівняння:** «*(голова) жбурляла в чернь такі слова, що їй мороз ішов за шкіру*»; «*вони млишилися, як криця!*»; «*херсонські прерії — мов Січ, а кобзарем — херсонський вітер*». Наведені порівняння сприяють розумінню учнів функції цього художнього засобу для визначення певних рис одного предмета (об'єкта) через порівняння з іншим.

— **Інверсія:** «*народ мій*». Інверсія емоційно індивідуалізує мовлення. Інверсоване слово за рахунок того, що потрапляє в незвичну для нього синтаксичну позицію, мимоволі привертає й затримує на собі більше уваги.

Твір «Уривок з поеми» є яскравим втіленням «козацької лірики». Перед школярами з'являються імена І. Мазепи, Б. Хмельницького, М. Залізняка, І. Гонти, а також образи отамана, січовика, Січі. Євген Маланюк намагається розбудити національну свідомість українців, спонукає не забувати бойову славу предків, критично оцінювати минуле й сучасне.

Висновок. Представлений матеріал засвідчує, що вивчення поетичної спадщини Євгена Маланюка виступає ефективним засобом формування естетичних смаків і загальної морально-естетичної культури учнів, оскільки включає в себе систему базових духовно-моральних цінностей та ідеалів, утілених у художніх засобах поетичного твору та символічних образах, що відображають світогляд і культуру українського народу. Важливо залучати старшокласників до вивчення культурної спадщини, де естетичне зливається з емоційним. Це розвиває почуття, які притаманні лише людині: любов, співчуття, радість, насолода життям. Наше дослідження дає змогу оцінити внесок поета у систему художніх засобів та провідні тенденції розвитку національної літературно-мовної норми української мови.

Л і т е р а т у р а

1. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
2. Зарицька В. та ін. Інтерактивні тренінги з формування ключових і предметних компетентностей : навчально-методичний посібник. Донецьк : Витоки, 2009. 68 с.
3. Маланюк Є. Стилет і стилос : поезії. Львів : УПІ ім. Івана Федорова; «Фенікс ЛТД», 1992. 686 с.
4. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
5. Шарко В. Сучасний урок : технологічний аспект : посібник для вчителів і студентів. Київ : СПД Богданова А. М., 2007. 220 с.

References

1. Iermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Todor, O. H. (2001), *The Ukrainian Language : a short defining dictionary of linguistic terms* [Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів], Lybid, Kyiv, 224 p.
2. Zarytska, V. & others (2009), *Interactive workshops on the formation of key and subject competencies : a textbook* [Інтерактивні тренінги з формування ключових і предметних компетентностей : навчально-методичний посібник], Vytoky, Donetsk, 68 p.
3. Malaniuk, Ye. (1992), *Stiletto and stylus : Poetry* [Стилет і стилос : поезії], Lviv, Ukrainian Ivan Fedorov Polygraphic Institute Press, & Phoenix Ltd., 686 p.
4. Pometun, O. (2007), *Encyclopedia of interactive teaching* [Енциклопедія інтерактивного навчання], Kulinichev, B. M. (ed.), Kyiv, 144 s.
5. Sharko, V. (2007), *Modern lesson : technological aspect : a guide for teachers and students* [Сучасний урок : технологічний аспект : посібник для вчителів і студентів], Bohdanova, A. M. (ed.), Kyiv, 220 p.

ПОДВОРЧАН Алла Зеновьевна,

старший преподаватель кафедры украиноведения и иностранных языков Днепропетровского государственного университета внутренних дел; просп. Гагарина, 26, г. Днепр, 49005, Украина; тел.: +38 095 6817831; e-mail: paz_81@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-4767-8578

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ВКУСОВ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА «ОТРЫВОК ИЗ ПОЭМЫ»)

Аннотация. Цель статьи — установить особенности формирования эстетических вкусов учащихся средствами художественной речи. *Материалом* исследования является текст произведения Евгения Маланюка «Отрывок из поэмы». *Объект* изучения — образно-тропеические ресурсы этого поэтического текста: эпитеты, метафоры, аллюзии, обращения, сравнения, инверсии. *Предмет* исследования — особенности формирования у старшеклассников эстетических вкусов как составной части их эстетического воспитания средствами художественной поэтической речи. В работе использованы культурологический и ценностный *подходы*, *метод* анализа языковых средств воздействия на процессы формирования эстетического вкуса подростков и применения их идеалов в жизненную практику. *Результатом* проведённой работы стало выявление образно-тропеических ресурсов художественной речи в рассматриваемом тексте и определение особенностей процесса формирования с их помощью эстетических вкусов старшеклассников. Сделаны определённые *выводы*. Изучение поэтического наследия Евгения Маланюка выступает эффективным средством формирования эстетических вкусов и общей нравственно-эстетической культуры учащихся, ибо включает в себя систему базовых духовно-нравственных ценностей и идеалов, воплощённых в художественных средствах поэтического произведения и символических образах, отражающих мировоззрение и культуру народа. Изучение школьниками поэзии, где эстетическое сливается с эмоциональным, развивает у них чувства любви, сострадания, радости, наслаждения жизнью. Результаты исследования позволяют оценить вклад поэта в систему образно-тропеических средств украинской художественной речи и их роль в эстетическом воспитании подростков.

Ключевые слова: эстетический вкус, украинская поэтическая речь, образно-тропеические средства, эстетическое воспитание подростков, Евгений Маланюк.

Alla Z. PODVORCHAN,

Senior Lecturer, Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; 26 Gagarina ave., Dnipro, 49005, Ukraine; tel.; +38 095 6817831; e-mail: paz_81@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-4767-8578

FORMATION OF STUDENTS' AESTHETIC TASTES BY MEANS OF ARTISTIC SPEECH (ON THE BASIS OF LITERARY CREATION) EXCERPT FROM A POEM» BY YEVHEN MALANYUK)

Summary. The *purpose* of the article is to reveal the peculiarities of the formation of students' aesthetic tastes by means of artistic speech. The *material* of the research is the text of Yevhen Malanyuk's work «Excerpt from the poem». The *object* of the study is the image-tropical resources of this poetry: epithets, metaphors, allusions, appeals, comparisons, inversions. The *subject* of the research is the peculiarities of the formation of high school students' aesthetic tastes as part of their aesthetic education by means of artistic speech. The author applies cultural and value *approaches*, the *method* of language analysis of the means influencing the processes of adolescents' formation of aesthetic taste and the implementation of ideal views in their life practice. The *result* of the work was the separation of figurative and tropical means of artistic poetic speech in the analyzed text and defining the features that direct the process of high school students' aesthetic tastes formation. The following *conclusions* have been made. The study of Yevhen Malanyuk's poetic heritage is an effective means of forming aesthetic tastes and general moral and aesthetic culture of students, because it includes a system of basic spiritual and moral values and ideals embodied in the artistic means of poetry and symbolic images that reflect the worldview and folk culture. Students study poetry, which combines the aesthetic with the emotional, develops in adolescents a sense of love, compassion, joy, enjoyment of life. The results of the study make it possible to assess the poet's contribution to the system of figurative and tropical resources of Ukrainian artistic speech and its role in the aesthetic education of a human.

Key words: aesthetic taste, Ukrainian poetic speech, figurative and tropical artistic means, aesthetic education of teenagers, Yevhen Malanyuk.

Статтю отримано 10.05.2020 р.